

Plutark og piskningen ved Artemis Orthias alter

af Tønnes Bekker-Nielsen

I sin biografi over spartanernes mytiske lovgiver Lykurg beskriver Plutark, hvordan han med egne øjne har set unge spartanere dø under pisken ved alteret for Artemis Orthia. En nærmere gennemgang af de øvrige antikke kilder til denne særprægede spartanske udholdenhedsprøve rejser imidlertid en række ubesvarede spørgsmål omkring Plutarks udsagn. Fra nyere tid foreligger der beretninger om straffede, der dør efter en piskning, men ikke under eller umiddelbart efter selve afstraffelsen. I vore dage anvendes piskestraf fortsat i en række lande, men heller ikke her findes der sikre vidnesbyrd om dødsfald under piskningen.

Artemis Orthias helligdom ligger i udkanten af Sparta, omtrent midtvejs mellem den antikke akropolis og bredden af Eurotasfloden (fig. 1). Betydningen af gudindens tilnavn er usikker, måske skal det forstås som "den opretstående Artemis", en henvisning til det primitive gudebillede af træ, som ifølge myten skulle være bragt fra Tauris til Sparta af Orestes.

De britiske arkæologer, som for godt hundrede år siden udgravede området, fandt enkelte fundamentrester af det ældste tempel, opført i 10. eller 9. århundrede f.Kr.¹ Senere blev kultstedet ombygget og udvidet i flere omgange. I romersk tid blev det omgivet med en kreds af murede tilskuerpladser i rækker over hverandre, som i et romersk amfiteater (fig. 2 og 3). Anlægget var stadig i brug i 4. århundrede e.Kr. og formentlig indtil kejser Theodosius i 392 forbød alle offentlige hedenske kulthandlinger.

På dette sted foregik i klassisk tid en ceremoni, hvor unge, mandlige spartanere forsøgte at rapse oste fra gudindens alter. Ritualet beskrives i *Lakedaimonernes statsforfatning*, hvis forfatter ikke kendes med sikkerhed. Skriftet har været tilskrevet Xenofon, bl.a. på grund af den interesse for opdragelse, der karakteriserer andre af Xenofons arbejder, navnlig *Kyropædien*. Xenofon var desuden godt informeret om uddannelsessystemet i Sparta, da begge hans sønner havde gennemgået den spartanske træning for unge mænd.² Imod Xenofon som ophavsmand taler bl.a. det næstsidste afsnit med en stærkt kritisk brod mod samtidens Sparta; kritikens adressat, som dog

1. Dawkins (1929) 10.

2. Diogenes Laertius 2.54 = 2.6; Plutark, *Agesilaos* 20.2.

ikke nævnes ved navn, kan næppe være nogen anden end Xenofons nære ven, kong Agesilaos. Uanset hvem forfatteren måtte være, er *Lakedaimonernes statsforfatning* blevet til i første halvdel af 4. årh.f.Kr. og dermed et af de ældste vidnesbyrd om rituallet ved Artemis Orthias alter,³ der beskrives således:

... ταῦτα οὖν δὴ πάντα δῆλον ὅτι μηχανικωτέρους τῶν ἐπιτηδείων βουλόμενος τοὺς παῖδας ποιεῖν καὶ πολεμικωτέρους οὕτως ἐπαίδευσεν. εἴποι δ' ἂν οὖν τις, τί δῆτα, εἴπερ τὸ κλέπτειν ἀγαθὸν ἐνόμιζε, πολλὰς πληγὰς ἐπέβαλλε τῷ ἀλισκομένῳ; ὅτι, φημί ἐγώ, καὶ τᾶλλα, ὅσα ἄνθρωποι διδάσκουσι, κολάζουσι τὸν μὴ καλῶς ὑπηρετοῦντα. κακείνοι οὖν τοὺς ἀλισκομένους ὡς κακῶς κλέπτοντας τιμωροῦνται.

καὶ ὡς πλείστους δὴ ἀρπάσαι τυροὺς παρ' Ὀρθίας καλὸν θεῖς, μαστιγοῦν τούτους ἄλλοις ἐπέταξε, τοῦτο δηλῶσαι καὶ ἐν τούτῳ βουλόμενος ὅτι ἔστιν ὀλίγον χρόνον ἀλγήσαντα πολὺν χρόνον εὐδοκιμοῦντα εὐφραίνεσθαι.

... [Lykurg] udtænkte dette netop med det formål at opdrage drengene, så de blev mere snarrådige og dermed også bedre krigere. Nogle vil spørge, hvorfor – når han nu regnede det for godt at stjæle – han pålagde den, der blev pågrebet, mange slag. Fordi, vil jeg sige, at man ligeledes i andre sammenhænge, hvor man underviser mennesker, straffer den, som ikke har lært det ordentligt. Og de straffer altså dem, der bliver pågrebet, fordi de er dårlige til at stjæle.

Og han gjorde det til et ærefuldt mål at snuppe så mange oste som muligt fra Orthia; men samtidig pålagde han andre at piske dem, fordi han med dette ville vise, at ved at lide i kort tid kan man i lang tid derefter leve velanset og lykkeligt.⁴

Plutark, der skriver næsten 500 år senere, nævner to gange rituallet omkring alteret for Artemis Orthia: dels i sin biografi af den athenske politiker fra Perserkrigenes tid, Aristides "den retfærdige", dels i biografien over den mytiske spartanske lovgiver Lykurg. Ifølge den første kilde havde piskerituallet sin oprindelse i en episode under optakten til slaget ved Plataiai 479 f.Kr:

3. Rituallet nævnes også kort hos Platon, *Lovene*, 1.366a.

4. *Lakedaimonernes statsforfatning*, 2.7-9. Alle oversættelser er forfatterens.

ἔνιοι δὲ φασι τῷ Πausανία μικρὸν ἔξω τῆς παρατάξεως θύοντι καὶ κατευχομένῳ τῶν Λυδῶν τινὰς ἄφνω προσπεσόντας ἀρπάζειν καὶ διαρρίπτειν τὰ περὶ τὴν θυσίαν, τὸν δὲ Πausανίαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν οὐκ ἔχοντας ὄπλα ῥάβδοις καὶ μᾶστιξι παίειν: διὸ καὶ νῦν ἐκείνης τῆς ἐπιδρομῆς μιμήματα τὰς περὶ τὸν βωμὸν ἐν Σπάρτῃ πληγὰς τῶν ἐφήβων καὶ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν Λυδῶν πομπὴν συντελεῖσθαι.

Nogle fortæller, at da Pausanias, der befandt sig et lille stykke fra kampenes centrum, var i gang med at ofre og bede, blev han pludselig overfaldet af nogle lydere, der greb offergaverne og smed dem væk; da Pausanias og hans ledsagere ikke havde deres våben hos sig, slog de lyderne med stave og piske. Derfor, og til minde om dette rov, opføres i vore dage piskningen af efeberne ved alteret i Sparta, og derefter lydernes optog.⁵

Det forekommer ikke umiddelbart indlysende, hvorfor Spartas unge som et led i den opdragelse, der skulle gøre dem nøjsomme og hårdføre, skulle imitere de notorisk dekadente og luksuselskende lydere. Heller ikke, hvorledes ritualet, hvis det virkelig var en ny opfindelse fra 470'erne, var blevet knyttet til Artemis Orthias helligdom, som på dette tidspunkt allerede havde eksisteret i et halvt årtusinde eller mere. Plutark er da også den eneste, der videregiver denne aitiologiske fortælling – som han må have fra en ældre forfatter, for mens Plataia-episoden i hovedtræk svarer til det ritual, som beskrives i *Lakedaimonernes statsforfatning*, var proceduren på Plutarks egen tid helt anderledes:

οὕτω δὲ κλέπτουσι πεφροντισμένως οἱ παῖδες, ὥστε λέγεται τίς ἤδη σκύμνον ἀλώπεκος κεκλοφῶς καὶ τῷ τριβωνίῳ περιστέλλων, σπαρασσόμενος ὑπὸ τοῦ θηρίου τὴν γαστέρα τοῖς ὄνυξι καὶ τοῖς ὀδοῦσιν, ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν ἐγκαρτερῶν ἀποθανεῖν. καὶ τοῦτο μὲν οὐδὲ ἀπὸ τῶν νῦν ἐφήβων ἄπιστόν ἐστιν, ὧν πολλοὺς ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ὀρθίας ἐωράκαμεν ἐναποθνήσκοντας ταῖς πληγαῖς.

Børnene [i Sparta] stjal med en sådan alvor, at det fortælles, at en, der havde stjålet en ræveunge og gemt den under sin kappe, fik sin mave revet op af dyrets kløer og tænder, og udholdt dette indtil han døde, frem for at bli-

5. Plut., *Arist.* 17.8. Hvordan og hvor "lydernes optog" foregik, vides ikke. Spawforth (2012, 118) formoder, at der var tale om en procession af unge mænd iført lydiske gevandter.

ve afsløret. Og dette lyder ikke utroligt, hvis man tænker på nutidens efeber, af hvilke jeg har set mange dø af piskeslagene ved Artemis Orthias alter.⁶

Nogle forskere har villet spore en direkte linie fra ostetyveriet i *Lakedaimonernes statsforfatning* til piskeritualet hos Plutark.⁷ Der er åbenlyse ligheder, men også afgørende forskelle. I den ældre kilde får den kluntede eller dovne tyv mange piskeslag, mens den adrætte og hurtige snapper osten, slipper væk efter nogle få rap med pisken og derefter kan nyde sin ost og den ære, der følger med den. Ifølge Plutark er det lige omvendt: det er ærefuldt at udholde så *mange* piskeslag som muligt, endog så mange, at man dør af det. Spørgsmålet bliver så, hvornår ændringen fandt sted.

Den tidligste sikkert daterede beskrivelse af det nye ritual finder vi hos Cicero:

Lycurgi laboribus erudiunt iuventutem, venando currendo, esuriendo sitiendo, algendo aestuando. Spartae vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, “Ut multus e visceribus sanguis exeat”, non numquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem; quorum non modo nemo exclamavit umquam, sed ne ingemuit quidem.

De opdrager ungdommen gennem Lykurgs øvelser: at jage og løbe, at udholde tørst, kulde og sult. Ved alteret i Sparta får drengene så mange pisk, “at blodet flyder fra mange piskeslag”, endog sommetider, efter hvad jeg hørte da jeg var der, til døden; alligevel er der ingen der udstøder skrig, og heller ingen der stønner.⁸

Piskningen ved Artemis Orthias alter forblev en populær turistattraktion gennem århundreder. Blandt senere forfattere, der har beskrevet ritualet, finder vi foruden Plutark (1. årh.e.Kr.) rejsebogsforfatteren Pausanias, satirikeren Lukian (2. årh.e.Kr.) og sofisten Philostratos (3. årh.e.Kr.) mens retoren Libanios (4. årh.e.Kr.) kort nævner, at han i sin ungdom har besøgt Sparta for at overvære piskningen (*τὰς μάστιγας*).⁹

6. Plut., *Lyk.* 18.1 (Perrin). Kennell (1995) 73 og 151 læser i næstsidste linie *ἀποθνήσκοντας*, som foruden “døende” også kan betyde “rede til at dø” eller “nær ved at dø”. Herimod taler, at drengen i det foregående eksempel helt klart dør.

7. For en kritisk diskussion af kontinuitetsteorien se Spawforth (2012) 92-94; Budin (2015) 129-30.

8. Cicero, *Tusc.Disp.* 2.34.

9. Libanios, *Or.* 1.23. Besøget må have fundet sted i 330'erne.

Derudover er piskeritualet beskrevet i de såkaldte *Instituta Laconica*, en samling af korte, stikordsagtige informationer om Spartas forfatning og samfund. Teksten til *Instituta Laconica* er overleveret sammen med Plutarks samlinger af spartanske one-liners, *apophthegmata*, og nogle udgivere har derfor regnet Plutark for ophavsmanden til *Instituta Laconica*. Forskellige forhold taler dog for at *Laconica* ikke stammer fra Plutarks hånd, fx at ifølge Lykurg-biografien døde "mange" drenge ved alteret, mens det i *Laconica* hedder at piskningen fortsatte indtil offeret var "nær ved døden", μέχρη θανάτου,¹⁰ men altså ikke helt død. Af samme grund kan samlingen næppe stamme fra en senere epitomators hånd.

De fleste forskere fastholder hypotesen om Plutark som ophavsmand til *Laconica*.¹¹ Dog mener Nigel M. Kennell, at dele af indholdet skal dateres langt tidligere. Omtalen af det romerske styre i Sparta som en *fait accompli*¹² giver 146 f.Kr. som terminus post quem for samlingen i den form, hvori den er overleveret blandt Plutarks værker, men nogle elementer kan ifølge Kennell føres tilbage til det 3. århundrede f.Kr.¹³ Som ophavsmand til den nyere version af piskeritualet udpeger Kennell filosofen Sphairos fra Borysthenes,¹⁴ der ifølge Plutark fungerede som rådgiver for kong Kleomenes 3. af Sparta og blandt andet hjalp kongen med at reformere Spartas forfatning.¹⁵

Herimod kan det indvendes, at den kloge konge, der lader sig rådgive af filosoffer, er en fast figur i græsk historieskrivning og endvidere, at ifølge samme kilde blev de fleste af Kleomenes' reformer rullet tilbage efter kongens flugt fra Sparta i 222 f.Kr.¹⁶

En enklere hypotese er denne: at ostetyveri-konkurrencen fortsatte uændret frem til 192 f.Kr., året hvor Sparta kom ind under det Achaiske Forbund og blev tvunget til at indstille den traditionelle spartanske uddannelse for unge mænd. Da denne blev genetableret efter 146 f.Kr., blev ritualet ved Artemis Orthias alter ligeledes genoptaget – dog i en ny og mere brutal form, der lagde vægt på udholdenhed frem for fingerfærdighed og hurtighed. Hypotesen om ritualet som en "traditionsopfindelse" stemmer

10. *Inst.Lac.* 40.

11. Fx Hodkinson (2000) 39; Too (2016) 321-22.

12. *Inst.Lac.* 43.

13. Kennell (1995) 21-22.

14. Kennell (1995 111-12; (2005) 174; (2018) 646-47.

15. Plut., *Kleom.* 11.2

16. Plut., *Kleom.* 30.1.

overens med, at de fleste kilder opgiver Spartas mytiske lovgiver Lykurg som ophavsmand til ritualet, mens ingen – heller ikke Plutark – peger på Sphairos.

En anden spartansk udholdenhedsprøve var brutale holdbrydekampe mellem unge spartanere. Disse nævnes allerede hos Platon¹⁷ og beskrives af både Cicero og Pausanias:

Adulescentium greges Lacedaemone vidimus ipsi incredibili contentione certantis pugnis calcibus unguibus morsu denique, cum exanimarentur prius quam victos se faterentur.

I Lakedaimon har jeg set selv unge mænd med utrolig kampiver, som sloges med hænder og fødder, bed og kradsede, som ville de hellere dø end erkende et nederlag.¹⁸

καὶ χωρίον Πλατανιστᾶς ἐστὶν ἀπὸ τῶν δένδρων, αἱ δὲ ὑψηλαὶ καὶ συνεχεῖς περὶ αὐτὸ αἱ πλάτανοι πεφύκασι. αὐτὸ δὲ τὸ χωρίον, ἔνθα τοῖς ἐφήβοις μάχεσθαι καθέστηκε, κύκλω μὲν εὐριπος περιέχει κατὰ ταῦτα καὶ εἰ νῆσον θάλασσα, ἔφοδοι δὲ ἐπὶ γεφυρῶν εἰσι ... ἐς δὲ τὴν ἐπιούσαν ὀλίγον πρὸ μεσοῦσης ἡμέρας ἐσίασι κατὰ τὰς γεφύρας ἐς τὸ εἰρημένον χωρίον. τὴν μὲν δὴ ἔσοδον, καθ' ἣν ἐσελθεῖν δεῦρο ἔστιν ἑκατέρα τάξις, προεδήλωσε κληρὸς σφισιν ἐν τῇ νυκτί: μάχονται δὲ καὶ ἐν χερσὶ καὶ ἐμπηδῶντες λάξ, δάκνουσί τε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀντορύσσουσιν.

Og der er et sted, Platanistas, [således kaldet] efter de høje, tætstående plataner, som vokser dér. Det sted, hvor de unge mænd skal kæmpe, er omgivet af en vandgrav, som var det en ø i havet, og adgangen er ad broer ... Lidt før middag den følgende dag kommer de ad broerne til det sted, jeg tidligere nævnte. Hvilken indgang, hvert hold skal tage, har de afgjort ved lodtrækning den foregående nat. De kæmper med næverne, sparker med fødderne, bider og kradser modstandernes øjne ud.¹⁹

Pausanias lægger ikke skjul på, at der foregår særdeles brutale, potentielt invaliderende konkurrencer mellem de unge spartanere. I sin beskrivelse af Artemis Orthias tempel præsenterer han piskeritualet for læseren men understreger, at Lykurg indførte det som

17. Platon, *Lovene* 1.633b

18. Cicero, *Tusc.Disp.* 5.77.

19. Pausanias 3.14.8-10.

erstatning for en menneskeofring. Piskningen finder altså ikke sted for at tage liv, men netop for at spare menneskeliv:

τοῦτο δὲ οἱ Λιμνᾶται Σπαρτιατῶν καὶ Κυνοσουρεῖς καὶ οἱ ἐκ Μεσόας τε καὶ Πιτάνης θύοντες τῇ Ἀρτέμιδι ἐς διαφοράν, ἀπὸ δὲ αὐτῆς καὶ ἐς φόρους προήχθησαν, ἀποθανόντων δὲ ἐπὶ τῷ βωμῷ πολλῶν νόσος ἔφθειρε τοὺς λοιπούς.

καὶ σφισιν ἐπὶ τούτῳ γίνεται λόγιον αἵματι ἀνθρώπων τὸν βωμὸν αἰμάσσειν: θυομένου δὲ ὄντινα ὁ κλῆρος ἐπελάμβανε, Λυκούργος μετέβαλεν ἐς τὰς ἐπὶ τοῖς ἐφήβοις μάστιγας, ἐμπίπλαται τε οὕτως ἀνθρώπων αἵματι ὁ βωμός. ἡ δὲ ἰέρεια τὸ ξόανον ἔχουσα σφισιν ἐφέστηκε: τὸ δὲ ἐστὶν ἄλλως μὲν κούφον ὑπὸ σμικρότητος, ἦν δὲ οἱ μαστιγοῦντές ποτε ὑποφειδόμενοι παίωσι κατὰ ἐφήβου κάλλος ἢ ἀξίωμα, τότε ἤδη τῇ γυναικὶ τὸ ξόανον γίνεται βαρὺ καὶ οὐκέτι εὐφορον, ἡ δὲ ἐν αἰτία τοὺς μαστιγοῦντας ποιεῖται καὶ πιέζεσθαι δι' αὐτοὺς φησιν. οὕτω τῷ ἀγάλματι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Ταυρικῇ θυσιῶν ἐμμεμένηκεν ἀνθρώπων αἵματι ἦδεσθαι:

Mens spartanerne, der boede i Limnatis, Kynosura, Mesoa og Pitane ofrede, udbrød en strid, der førte til drab: mange omkom ved alteret, og sygdom udslettede resten.

Og de modtog et orakelsvar, at alteret skulle vædes med menneskeblod; de ofrede da den, som loddet faldt på, men Lykurg erstattede dette med piskningen af efeberne, og på denne måde bestænkes alteret med menneskeblod. Ved siden af står præstinden og holder gudebilledet af træ; normalt er det lille og let, men hvis det hænder at de, som pisker, skåner en dreng som er smuk eller af god familie, bliver gudebilledet så tungt, at kvinden knap kan løfte det. Hun giver de piskende skylden og siger at de tynger hende ned. Således har gudebilledet, ligesom dengang ved ofringerne i Tauris, stadig sin smag for menneskeblod.²⁰

Sofisten Philostratos skrev i begyndelsen af det 3. årh.e.Kr. en biografi over Apollonios af Tyana, som ifølge traditionen skulle have besøgt Sparta. I 6. bog har Philostratos indlagt en fiktiv dialog om Sparta, der røber en god viden om forholdene i byen,

20. Pausanias 3.16.9-11.

herunder piskeritualet ved alteret for den "skytiske" Artemis.²¹ I dialogen roser Apollonios spartanernes brug af pisk i stedet for menneskeofring, men Philostratos giver dialogen en ironisk drejning ved at lade Apollonios' modpart karakterisere ritualet som blødsødent. Det havde, siger han, været "mere spartansk" (λακωνικώτερος) at ofre en af de unge mænd:

ἴτο δὲ τῶν μαστίγων ἔθος τῇ Ἀρτέμιδι τῇ ἀπὸ Σκυθῶν δρᾶται χρησμῶν, φασιν, ἐξηγουμένων ταῦτα: θεοῖς δ' ἀντινομεῖν μανία, οἶμαι. ... ἴο μαστίγων, εἶπεν ἄλλὰ τοῦ αἵματι ἀνθρώπων τὸν βωμὸν ραίνειν, ἐπειδὴ καὶ παρὰ Σκύθαις τούτων ἡξιούτο, σοφισάμενοι δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸ ἀπαραίτητον τῆς θυσίας ἐπὸν τῆς καρτερίας ἀγῶνα ἤκουσιν, ἀφ' ἧς ἐστὶ μήτε ἀποθνήσκειν καὶ ἀπάρχεσθαι τῇ θεῷ τοῦ σφῶν αἵματος.'

ἴει δὲ χρησμῶν ταῦτα, τί ἔδει μαστιγος; τί δὲ καρτερίαν ἀνδραποδώδη πλάττεσθαι; λακωνικώτερον πρὸς θανάτου ῥώμην ἐκείνο ἦν, οἶμαι, Σπαρτιάτην ἔφηβον ἐκόντα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ θύεσθαι. τουτὶ γὰρ ἄν' τὴν μὲν Σπάρτην εὐψυχοτέρους ἐδείκνυε.'

[Apollonios:] "De siger, at piskeritualet til ære for Artemis gennemføres ifølge et skytisk orakel, der pålagde dem dette; og at gå imod gudernes bud forekommer mig at være vanvid." ... "Det væsentlige er ikke piskningen som sådan", sagde han, "men at alteret vædes med menneskers blod, eftersom man også blandt skyterne mente at dette hørte sig til. Men lakedaimonerne fandt ud af at ændre denne grusomme offerceremoni og gjorde den til en kamp om udholdenhed, hvor ingen dør, men gudinden alligevel får sit blodoffer" ...

[Thespesion:] "Men hvis det sker på grund af orakelsvaret, hvorfor da piskingen? Hvorfor opfinde en udholdenhedsprøve, hvor drengene behandles som slaver? Hvis det drejer sig om at se døden i øjnene, ville det – synes jeg – være mere spartansk at ofre en efeb, der meldte sig frivilligt, på alteret. Dette ville nemlig gøre det klart, hvor modige spartanerne er."²²

21. Om Philostratos' kendskab til Sparta, se Cartledge og Spawforth (1989) 173. Brutale spartanske tvekampe omtales også i Philostratos' *Gymnasticus*, 9-11.

22. Philostratos, VA 6.20 (Kayser).

Såfremt det jævnligt forekom, at drenge døde under piskningen ved Artemis' alter, kunne Pausanias, der kendte Sparta på første hånd, ikke have forsøgt at forklare ritualets form som en udviklingshistorie fra massedødsfald over ofring af en enkelt spartaner og herfra videre til et symbolsk offer, der ikke koster liv.

Endvidere: hvis det – uanset om det faktisk skete eller ej – blandt græske litterater var en udbredt opfattelse at drenge døde under piskningen, ville Philostratos' helt, overmennesket Apollonios, fremstå uvidende og tåbeligt naiv overfor læseren, mens forfatterens nøje konstruerede og ironiserende Sparta-kritik, der lægges i munden på Thespesion, ville falde tungt til jorden.²³ Der er da heller ingen af de bevarede græske forfattere, ud over de nævnte, der omtaler dødsfald under ritualen, mens adskillige eksplicit eller implicit forudsætter at drengene overlever piskningen.²⁴

Af latinske forfattere er Cicero den eneste, der har set (*vidimus*) den brutale brydekamp i platanlunden; han har ikke set, men dog hørt (*audiebam*) at drengene i nogle tilfælde dør af de pisk, de modtager ved Artemis' alter. Statius skriver klart at drengene døde;²⁵ mindre klart Tertullian,²⁶ men begge kan have deres informationer fra læsning af Cicero.

I Lukians dialog *Anacharsis* beretter Solon om Spartas skikke, både kampene på Planistas-øen og piskeritualen. Kampene på øen fremstår knap så brutale som hos Cicero eller Pausanias. Om piskningen fortæller Solon, at mange unge mænd dør "under konkurrencen" (*τῷ ἀγῶνι*)²⁷ for øjnene af deres forældre. Det fremgår ikke om Lukian selv har set dette eller har sin beskrivelse fra anden hånd, men ordvalget minder om Plutark, som dermed kunne være hans kilde.²⁸

Hvor informationerne i *Instituta Laconica* stammer fra, ved vi ikke (at beskrivelsen er holdt i datid kunne tyde på, at forfatteren ikke selv har oplevet piskeritualen) men her hedder det, at drengene blev pisket, indtil de var *næsten* døde.

23. Dette problem har Lukian ikke, da hans dialog udspiller sig mere end 700 år tidligere.

24. Kennell (1995) 149-61 har sammenstillet alle bevarede litterære vidnesbyrd om piskeritualen.

25. *Thebais* 4.231-33; 8.436-37.

26. *Ad martyres* 4.8.

27. Lukian, *Anacharsis* 38.

28. Lukian: πολλοὶ καὶ ἐναπέθανον, jf. Plutark πολλοὺς ἐναποθνήσκοντας. I dialogen *Fiskeren* sætter Lukians alter ego, Parrhesiades, en ære i så vidt muligt at citere ordret, så andre kan "bifalde og genkende" formuleringerne og se, hvorfra hver enkelt stammer: *Fiskeren*, 6.

Plutark forbliver således vor eneste sikre kilde til at "mange" (πολλοί) af de unge spartanere døde under piskningen. Alligevel er det hans version, forskningen har fulgt og fortsat følger.²⁹ Det falder unægtelig svært at afvise Plutarks udsagn, da dette er et af de få steder, hvor han udtrykkeligt skriver at han har set noget med sine egne øjne.³⁰ Men hvad var det egentlig, Plutark så?

Der er talrige senere eksempler på piskning under ekstremt brutale forhold og med døden til følge. De bedst dokumenterede tilfælde fandt sted inden for retssystemets rammer, dvs som pryglestraf.

Piskning med en knut (også kendt som den nihalede kat) indgik i den britiske militære straffelov indtil 1850. I 1830'erne eksekveredes adskillige hundrede straffe om året³¹ og der foreligger enkelte efterretninger om dødsfald som følge heraf.³² Det reelle tal kan have været væsentlig højere, da døden typisk først indtraf nogle timer eller dage efter afstraffelsen. Den militærlæge, der udstedte dødsattesten, kunne være fristet til at angive en anden dødsårsag end pryglestraffen, enten for at beskytte militærets omdømme eller for at beskytte sig selv, hvis han forinden havde erklæret den dømte rask nok til afstraffelse. Det bedst dokumenterede tilfælde er den 27-årige menig John White, som i 1846 døde efter et have modtaget 150 piskeslag. I dette tilfælde gik der næsten fire uger fra piskningen indtil døden indtrådte som følge af de skader, White havde pådraget sig.³³

En række stater anvender fortsat pryglestraf; dette gælder blandt andre Malaysia, Singapore, Saudi-Arabien og Sudan. I de to første prygles den dømte med en stok af bambus, i de øvrige anvendes pisk.³⁴ Straffen udmåles i det almindelige retssystem og

29. Rose (1929) 404: "Of the facts there is no doubt. All young Spartans were scourged ... It not infrequently happened that one of the victims died under the scourging"; Parker (1989): "... boys allowed themselves to be whipped to death"; Cartledge (2013) 308: "... to enable blood-thirsty spectators to watch Spartan youths being flogged, preferably to death"; Richer (2018) viii: "...l'époque de Plutarque, où il semble que la mort de jeunes gens sous les coups de fouet n'ait pas été exceptionnelle". Mere forbeholdent, Spawforth (2012) 93: "at least the threat, if rarely the actuality, of death"; Kyle (2014) 178: "Apparently, some boys died or came close to dying rather than fail during the ordeal".

30. Om autopsi hos Plutark, se Beck (2017) 35.

31. Marshall (1843) 567 (tabel).

32. Fx to soldater på Korfu i 1819: Marshall (1843) 562; Napier (1837) 148-52.

33. Garrisi (2015).

34. Saudi-Arabien skiller sig ud fra flertallet ved at udmåle straffe med et meget højt antal piskeslag – i nogle tilfælde flere tusinde. Det står dog ikke klart, om disse straffe altid bliver eksekveret i deres

sagerne dækkes for Singapores vedkommende ofte i de lokale medier som *Straits Times*. Endvidere holder USAs udenrigsministerium og flere NGO'er et vågent øje med retstilstanden i de pågældende lande. Såfremt det jævnligt forekom, at en dømt omkom under afstraffelsen, ville det næppe kunne holdes skjult. Der er imidlertid intet der tyder på, at dette er tilfældet. I Singapore eksekveres årligt 1000-1500 pryglestraffe med stok,³⁵ men der foreligger ingen efterretninger om dødsfald under afstraffelsen.³⁶

Er der tale om udenlandske statsborgere, dækkes historien endvidere ofte af hjemlandets medier. Særlig opmærksomhed fik den 18-årige amerikaner Michael Fay, som ved en singaporeansk domstol i 1994 blev idømt stokkeslag som straf for graffitimaleri. Sagen medførte en omfattende debat i USA og bred fordømmelse af Singapores brug af pryglestraf. Det blev dog ikke på noget tidspunkt fremført, at afstraffelsen kunne være forbundet med fare for Fays liv.³⁷

Fra andre lande er der enkelte efterretninger om dødsfald i forbindelse med piskestraf. I august 2014 døde tre sudanesiske mænd på 24, 45 og 60 år i politiets varetægt efter at have modtaget 40 piskeslag hver, mindre end halvdelen af lovens maksimale straf på 100 slag. Da der i samme periode indtraf yderligere to dødsfald i samme arrest, kan andre forhold have medvirket til deres død.³⁸ I ingen af de tre tilfælde indtraf døden under selve piskningen.

Konklusion

Der er ingen tvivl om, at ritualet ved Artemis Orthias alter var ekstremt brutalt. Men selv om piskningen i nogle tilfælde overskred, hvad offeret kunne tåle, er det usandsynligt, at den ville virke umiddelbart dræbende på en ung mand i god form. Offeret ville gå i chok, miste bevidstheden og falde om.³⁹ Såfremt døden indtraf, ville dette først ske nogen tid senere som følge af blodtab eller indre skader.

fulde omfang.

35. U.S. Department of State, *Country Report: Singapore 2016*, 2.

36. U.S. Department of State, *Country Report: Singapore 2017*, 2.

37. "A Flogging in Singapore", *New York Times* 2.4.1994; "U.S. Student Tells Of Pain Of His Caning In Singapore", *New York Times* 26.6.1994; Bahrapour 1995.

38. U.S. Department of State, *Country Report: Sudan 2014*, 4; *Sudan Tribune*, 23.8.2014.

39. Bahrapour 1995, 1086.

Fra sin plads på tilskuerrækkerne ved Artemis Orthias tempel har Plutark set unge spartanere blive ubarmhjertigt pisket, indtil de faldt om og blev båret bort. Hvordan det siden gik dem: om de genvandt bevidstheden og kom til hæfterne igen, eller om de døde af de skader, de havde pådraget sig under piskningen, kan vi ikke vide – men det kunne Plutark heller ikke.

Cicero er for så vidt en bedre kilde, eftersom han har sin viden fra lokale informanter, som kan have kendt eksempler på, at drenge døde nogen tid efter piskningen. På den anden side kan der også være tale om en spartansk turistguide, som gerne ville tale sine landsmænds legendariske udholdenhed op for at imponere en blasert romersk besøgende, som hjemmefra var vant til at opleve døden i amfiteatret.

Overfor disse vidnesbyrd står Pausanias' og Philostratos' klare understregning af, at ritualet ved Artemis' alter ikke kostede menneskeliv, og den ukendte forfatter til *Instituta Laconica* med sit udsagn om at piskningen fortsatte indtil drengene var "nær ved døden".

Så meget står dog klart, at dødsfald i forbindelse med piskningen ved Artemis' alter ikke har været reglen eller hensigten. En af Spartas store udfordringer gennem flere århundreder var "mangel på forsvarere" (ἐρημία τῶν ἀμυνόντων).⁴⁰ Det passer dårligt med en konkurrence, der ville koste flere unge mænd i hver årgang livet⁴¹ – vel at mærke de standhaftigste og potentielt bedste soldater, mens de ømskindede og frygtsomme ville overleve.

Plutark har givetvis, som han skriver, overværet piskeritualet og set tabernes kroppe blive båret bort fra alteret. Da han siden hen skrev Lykurg-biografien, valgte han at genfortælle anekdoten om drengen, der formåede at skjule en ræveunge, selv om den flåede hans indvolde op, så han døde. For at understrege at en sådan udholdenhed og dødsforagt ikke var et exceptionelt tilfælde, men typisk for unge spartanere, tilføjede han en beskrivelse af, hvad han havde set ved Artemis Orthias alter – eller hvad han troede, at han havde set.

40. Plut., *Kleom.* 10.6.

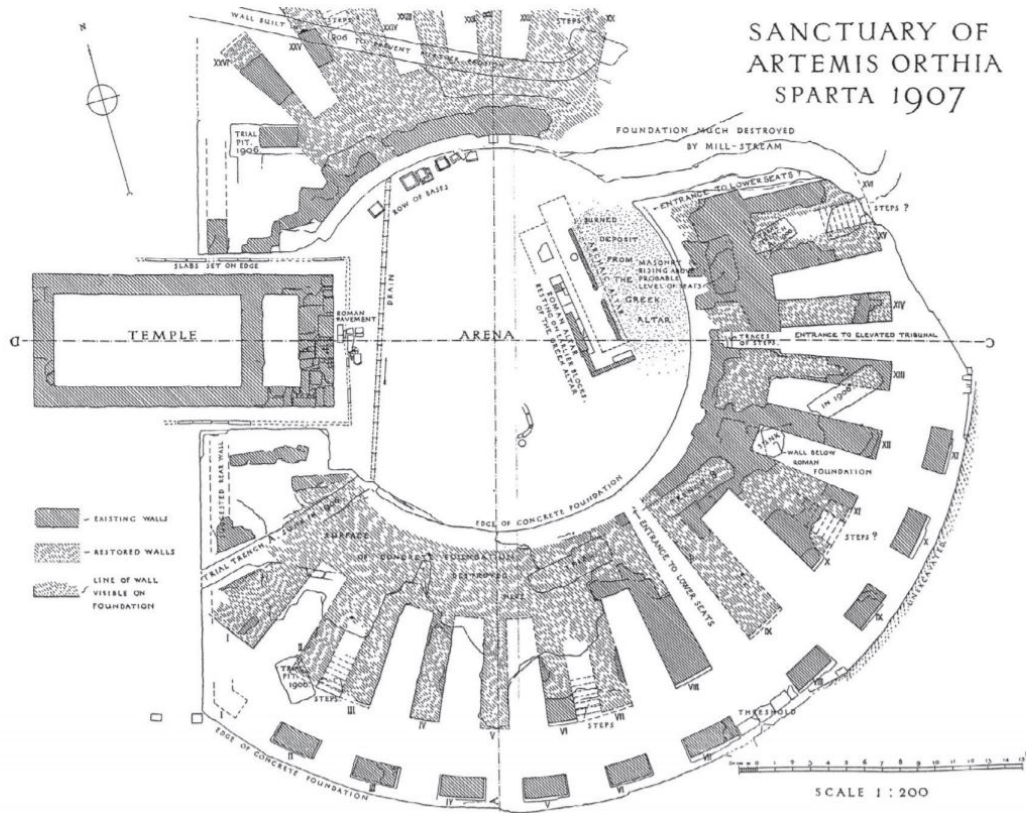
41. Et problem, der også strejfes af Lukian, *Anacharsis* 38.

Fig. 1

Templet, som det ser ud i dag, set fra syd.
(Forfatterens foto, oktober 2017).

Fig. 2

Udgravernes plan over tempelområdet.
(Fra Dawkins 1929, pl. 2).

Fig. 3

Rester af de murede tilskuerpladser omkring templet
(Forfatterens foto, oktober 2017).

Bibliografi

- Bahrampour, F. 1995. "The Caning of Michael Fay: Can Singapore's Punishment Withstand the Scrutiny of International Law?," *American University Journal of International Law and Policy* 10: 1075-1108.
- Beck, M. 2017. "Time and space in Plutarch's Lives," i A. Georgiadou & K. Oikonomopoulou (eds.), *Space, Time and Language in Plutarch*. Berlin, 25-40.
- Budin, S. 2015. *Artemis*. London.
- Cartledge, P. 2013. *Sparta and Lakonia: A Regional History 1300-362 BC*.2 London.
- Cartledge, P. & Spawforth, A. 1989. *Hellenistic and Roman Sparta: A Tale of Two Cities*. London.
- Dawkins, R.M. (ed.) 1929. *The Sanctuary of Artemis Orthia at Sparta, Excavated and Described by Members of the British School at Athens 1906-1910*. Journal of Hellenic Studies Supplement. London.
- Garrisi, D. 2015. "On the skin of a soldier: The story of flogging," *Clinics in Dermatology* 33: 693-96.
- Hodkinson, S. 2000. *Property and Wealth in Classical Sparta*. London.
- Haastrup, L. 1991. *Sparta*. København.
- Lipka, M. 2012. *Xenophon's Spartan Constitution: Introduction, Text, Commentary*. Texte und Kommentare, 24. Berlin.
- Kennell, N.M. 2005. *Spartans: A New History*, Chichester.
- Kennell, N.M. 1995. *The Gymnasium of Virtue: Education and Culture in Ancient Sparta*. London.
- Kennell, N.M. 2018. "Spartan Cultural Memory in the Roman Period," i A. Powell (ed.), *A Companion to Sparta*. London, 643-62.
- Kyle, D.G. 2014. *Sport and Spectacle in the Ancient World*. New York.

- Marshall, H. 1843. "A Historical Sketch of Military Punishments, in as Far as Regards Non-Commissioned Officers and Private Soldiers," *United Service Magazine* 43: 558-68.
- Napier, J.C. 1837. *Remarks on Military Law and the Punishment of Flogging*. London.
- Parker, R. 1989. "Spartan Religion," i A. Powell (ed.), *Classical Sparta: Techniques behind her success*. London, 142-72.
- Richer, N. 2018. *Sparte: Cité des arts, des armes et des lois*. Paris.
- Rose, H.J. 1929. "The Cult of Orthia," i Dawkins (ed. 1929), 399-407.
- Spawforth, A. 2012. *Greece and the Augustan Cultural Revolution*, Cambridge.
- Too, Y.L. 2016. "Education," i Zissos, A. (ed.), *A companion to the Flavian age of imperial Rome*. London, 317-26.
- United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor 2015. *Country Reports on Human Rights Practices for 2014: Sudan*. Washington, D.C.
- United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor 2017. *Country Reports on Human Rights Practices for 2016: Singapore*. Washington, D.C.
- United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor 2018. *Country Reports on Human Rights Practices for 2017: Singapore*. Washington, D.C.